

Svobodná církev ve svobodném státě - Tomáš Garrigue Masaryk a čeští baptisté

~~ Jan Bistranin ~~

(Psáno pro věstník EXULANT č.27/2009)

V minulém čísle našeho věstníku jsme otiskli obsáhlou stať Pavla Smetany o T.G.Masarykovi jako člověku náboženském a o jeho vztahu k Českobratrské církvi evangelické resp. k církvi reformované. Protože nezanedbatelnou část členstva občanského sdružení Exulant tvoří i baptisté, rád bych připomněl něco ze vzájemných vztahů T.G.Masaryka a českých baptistů. Dnes se již o tomto tématu moc neví nejen obecně, ale ani mezi baptisty samotnými.

Zmiňme nejprve některé fundamentální baptistické zásady. Od prvopočátku jsou baptisté přesvědčeni, že shromáždění věřících v místním sboru je církví v plném slova smyslu, sbory jsou tedy samostatné a nepodléhají pravomoci žádných nadřazených orgánů (kongregační zřízení), dále je to zásada radikální odluky církve od jakékoliv moci veřejné (státu) a důraz na svobodu svědomí každého jednotlivce.

Vůbec první český sbor baptistů vznikl z potomků pobělohorských exulantů v Zelowě v Polsku (1874), na území dnešního Česka se baptistické církve (sbory) začaly formovat v poslední čtvrtině 19.století. První samostatný sbor tu byl založen v roce 1885 v Hleděsebi u Veltrus.

V souladu se svými zásadami tehdy čeští baptisté v Rakousko-Uherském mocnářství žádné vazby na stát nebudovali ani nechtěli. Byli považováni za „církve státem neuznanou“. Z hlediska „státem uznaných“ církví to bylo leckdy považováno za méněcennost, ale kazatel Jindřich Novotný neváhal prohlásit, že církve „státem uznané“ by se měly za tento svůj status stydět. Při typickém spojení „trůnu a oltáře“ v Rakousku-Uhersku, byla římsko-katolická církev vládnoucí, evangelíci byli druhořadí a členové církví státem neuznaných byli vystaveni mnohým represím.

Baptistická shromáždění podléhala četnickému dozoru, byla rozpouštěna, zavírána, baptisté byli pokutováni za to, že neuposlechli nařízení o zákazu shromažďování. Při výstupu ze „státem uznané“ církve, museli členové „svobodných církví“ ještě 5 let platit příspěvky do církve, z níž vystoupili. Děti se směly zúčastňovat shromáždění jen tehdy, pokud se narodily rodičům už za jejich členství v baptistickém sboru. Pozvánky do shromáždění musely obsahovat poznámku: „Všichni jsou vítáni, dívky do 14 let vyjímaje“. Pokud se děti nezúčastňovaly vyučování náboženství „státem uznanými“ církvemi, měly problémy ve škole. Docházelo k paradoxním situacím, že dítě mající samé jedničky na obecné škole, nemohlo postoupit do vyšší třídy, protože mu nebyla uznána známka z náboženství – jediným řešením, ovšem drahým, byla v takovém případě soukromá škola. Došlo dokonce i k tomu, že dítě, které rodiče nedali pokřtít jako nemluvně, mělo být později násilím pokřtěno v římsko-katolické církvi za četnické asistence.¹⁾ V Broumově byl odsouzen baptista Opitz za to, že svou jedenáctiletou dceru, která se narodila před vstupem rodičů do sboru baptistů, nedonutil, aby šla ke zpovědi.²⁾ Baptističtí kazatelé byli pro svou duchovenskou činnost souzeni, jako zločinci.

Ačkoliv již v roce 1879 zasahovala „Evangelická aliance“ u samotného císaře Františka Josefa I.³⁾ ve prospěch náboženské svobody v Rakousku-Uhersku, poměry se příliš neměnily a v časopisu „Posel

pokoje“ z roku 1905 můžeme číst: „Dále uvažme, do jakého světla jsou postaveny naše poměry a naše říše před cizinou. Když se i mnoho zamlčí, přece nezůstane tajno, že za naší doby najdeme na světě sotva zemi, kde by zachovalý občan, křesťansky věřící, hlásící se k církvi zde neuznané, musil v jednotlivých případech udělati tak smutné zkušenosti, jak se zde často děje.“ 4)

Srovnáme-li tyto skutečnosti s tím, co sami pamatujeme z doby komunistické totality, pak můžeme říci, že „náboženská svoboda“ v Rakousku-Uhersku (o němž dnes mnozí tvrdí, že bylo demokratickým státem šetřícím občanská práva) a v komunistickém Československu se ani tak moc nelišila. Jenom vládnoucí ideologie byla trochu jiná.

Ale přejdeme konečně k Masarykovi. Persekucí prošel i první baptistický kazatel v Praze Jindřich Novotný. Jeho syn o tom napsal: „Situace se zatím stala nesnesitelnou, když můj otec několikrát byl zatčen a četníky veden jako zločinec, když třikrát stál před vrchním zemským trestním soudem jako obžalovaný ze zločinů (pod zločinem rozuměli v Rakousku i názor a provádění svobody svědomí) a když každého pondělí se musil hlásit u policejního ředitelství (nejprve u pověstného Dedery), aby referoval, co poslední týden dělal a kde se pohyboval. Bylo to právě v této době, když můj otec sváděl své souboje s úřady úplně osamocen, s holýma rukama a bez rady i pomoci, že se začal ohlížet po někom, kdo by měl k nám blízko, kdo by sympaticky pochopil obě ohniska baptistických zásad: naprostou svobodu všech a nekompromisní rozlukou církve a státu. Při přehlídce tehdejších velkých českých lidí nemohl pominout člověka, který už tenkrát duchovně převyšoval všechny ostatní nejméně o hlavu. Když pak si radostně mohl zjistit, že právě Masaryk ve svém náboženství tyto zásady vědomě staví do popředí, nebyl už ani na okamžik v pochybnostech, na koho by se měl s důvěrou obrátit.“ 5)

V té době byl Masaryk poslancem Říšské rady a dalo by se říci, že měl sám dost vlastních problémů. Po příchodu do Prahy byl osobností skutečně nekonformní. Českými „vlastenci“ byl podlým způsobem napadán kvůli stanovisku k pravosti Rukopisů a těžce nesl zbabělost svých akademických kolegů, kteří ač byli stejného názoru, raději mlčeli, aby neměli problémy. Byl obviňován i z toho, že svým postojem k náboženství kazí mládež. Takže proč by si on sám měl přidělovat další problémy s nějakými baptisty? K Masarykově cti slouží, že prosbu Jindřicha Novotného neoslyšel. Zasáhl ze své pozice poslance, aby se i baptistům dělo po právu. A udělal to dokonce „ze svého“: „Ačkoliv pak jeho práce vyžadovala i značné finanční oběti, nikdy nedovolil ani, aby mu byly zaplacený hotové výlohy“. 6)

Těsně před 1.světovou válkou navštívil Prahu zástupce amerických baptistů Dr.Gill. Kromě jiného se chtěl seznámit se situací v zemi a posoudit možnosti pomoci amerických baptistů českým sborům. Zajímal ho vztah „státem neuznaných“baptistických sborů ke státní správě a právní jistota jejich existence. Při hledání odborníka, který by Dr.Gillovi poměry v Rakousku objasnil, padla volba zase na Masaryka. A on opět vyšel baptistům ochotně vstříc.7)

V čem se názory T.G.Masaryka a českých baptistů mohly ubírat stejným směrem?

Masaryk i čeští baptisté, se orientovali na anglo-americký svět. O Masarykově zaměření tímto směrem a o vlivu jeho manželky Charlotty bylo již hodně napsáno. Čeští baptisté si byli vědomi toho, že kromě jiného navazují na sbory vzniklé na počátku 17. století v anglickém prostředí, a že baptisté silně ovlivnili vývoj Spojených států, kde jich bylo nejvíce. Jak Masaryk, tak baptisté, byli osloveni důrazem na svobodu a lidskou důstojnost, jak se utvořily pod vlivem reformačních myšlenek v anglo-americkém prostředí.

Masaryk vytvořil konstrukci novodobého českého národa navazujícího na českou reformaci. Přes anglický původ zdůrazňovali i čeští baptisté, že nejsou do českého prostředí „importováni“, ale že v české reformaci lze zřetelně rozpoznat důrazy, které později vytvořily baptistickou identitu. Neváhali prohlásit: „Byli jsme tu, když česká reformace byla v květu, nuže jsme tu ještě dnes, kdy se má česká

reformace, násilně přerušena, dočkat žní“ .8) I oni se hlásili jak k Masarykovu pojetí národa, tak k jeho myšlenkám státoprvním.

Ve vztahu církve a státu Masaryk jednoznačně vyhlášoval svůj názor: „Jakmile domůžeme se politické svobody, bude prvním naším krokem rozluka církve od státu; náboženství musí býti jako Husovi věcí svědomí a ne politiky“ a jindy „zrušíme nemorální a utlačující rakouský systém státních církví, který zneužívá církví a náboženství k politickým cílům.“ 9) To naprosto souznělo s baptistickými principy. Že v Československé republice po roce 1918, přes tento Masarykův postoj, k odluce státu a církve nedošlo, bylo způsobeno silným klerikálním tlakem. U opravdových baptistů patřila a dodnes patří důsledná odluka církve od státu k zásadám, o nichž se nepochybuje.

Další oblastí, v níž se působení T.G.Masaryka a baptistů významně setkala bylo úsilí o vznik samostatného československého státu. Prohlášení, že „T.G.Masaryk se zasloužil o stát“ se stalo součástí právního řádu republiky, ale připomeňme, že i baptisté při tom pomáhali.

Zmínili jsme již pražského kazatele Jindřicha Novotného. Jeho prostřednictvím se mezi baptisty dostal Václav Králíček. Kdo to byl? Narodil se v roce 1866 v chudých poměrech v Tismicích u Českého Brodu. Do škol chodil v Praze, bohosloví studoval v Hamburku a v Berlíně. Jako kazatel baptistů působil v Praze, v Roudnici nad Labem a od roku 1900 v českém baptistickém sboru v Chicagu.10) T.G.Masaryk navštívil Chicago v roce 1907 a přednášel tu českým krajanům o svém pohledu na náboženství, než se zúčastnil náboženského kongresu v Bostnu. V červnu 1907 se právě v Chicagu konal „Sjezd svobodomyšlných Čechů“, o němž pak vyšla obsáhlá zpráva Václava Králíčka v časopisu „Hus“.11) Téhož roku v Chicagu vyšly Masarykovy přednášky tiskem. Mimo svoji kazatelskou činnost byl Králíček profesorem na mezinárodním baptistickém semináři v USA a působil i literárně. Kupodivu byly jeho příspěvky vítány i v již zmíněném českém evangelickém časopisu „Hus“, který býval „na kordy“ s kde kým.

V době 1.světové války byl Králíček spoluzakladatelem Československého národního sdružení v Chicagu a patřil k jeho nejdůležitějším členům. Jedním z úkolů, které si předsevzal, bylo získat české protestanty ve Spojených státech a americké baptisty pro myšlenku samostatného československého státu. Takové předsevzetí mělo ke skromnosti daleko. Přesto k jeho uskutečnění vyvinul nezměrné úsilí a jeho práce byla korunována velkými výsledky.

V roce 1915, na shromáždění k výročí Mistra Jana Husa v „Sále reformace“ v Ženevě, vyhlásil T.G.Masaryk program vybudování samostatného státu Čechů a Slováků. Je všeobecně známo, že se Spojené státy a jejich president Woodrow Wilson stavěli k myšlence rozpadu Rakouska-Uherska velmi zdrženlivě, lépe řečeno, po dlouhou dobu odmítavě. Ještě v květnu 1918, když T.G.Masaryk přijel z Ruska, kde legionáři bojovali za svobodné Československo, do Spojených států nebylo jisté, jak se tento stát zachová. Situace byla stresující.

Jeden z nejdůležitějších spolupracovníků T.G.Masaryka v USA Vojta Beneš, starší bratr pozdějšího presidenta, o tehdejší situaci řekl: „Když jsme v době válečné chodili zoufalí s těžkým břemenem, které spočívalo na našich šíjích, zabloudil jsem do jeho (Králíčkovy) kostela a tam vzadu v šeru jsem poslouchal. Králíček mluvil na slova žalmu 46. a mocnými i varovnými ústy proroka mluvil k svědomí těch, kdož by se nechtěli postavit za naši spravedlivou věc národní. Vracel se mi do srdce veliký klid a pocit, že nemožno zahynout a slova jeho zněla jako polnice, volající k vítěznému boji. V tom jeho volání bylo tolik klidu jako v celém jeho životě. Přítel Králíček tím svým úsilným a cílevědomým apoštolováním způsobil, že hlas osmimilionové baptistické církve, která je v Americe vlivným činitelem ve veřejném životě, padl také na váhu v naší osvobozenské akci revoluční za hranicemi.“

12) Nemáme důvodu Benešovu tvrzení o Králíčkově vlivu na americké baptisty nevěřit, zvláště když byl jedním z původců rezoluce, kterou největší baptistické společenství – Jižní baptistická konvence – zaslala vládě Spojených států k podpoře samostatného československého státu. I v současnosti

americký historik Bruce Graver, odborník na české kruhy ve Spojených státech, potvrzuje, že „bez ohledu na jistou megalomanií měl Václav Králíček opravdu přístup do vedoucích amerických kruhů.“¹³⁾ 2. září 1918 uznaly Spojené státy Československou národní radu v čele s Masarykem. Osm milionů baptistů – voličů zřejmě při rozhodování sehrálo nemalou roli.

Po odjezdu – již prezidenta – Masaryka do vlasti, zůstal Králíček ve Spojených státech, ale v roce 1921 opustil svou profesuru. Podle A.Klimka byl osobním prezidentovým zástupcem v USA.¹⁴⁾ V roce 1925 se i on vrátil do samostatného Československa. Pracoval jako zpravodaj pro kancelář prezidenta republiky a kromě toho kázal, přednášel, pořádal kursy. „Byl apoštolem krásného praktického křesťanství. Byl přesvědčen, že proti náboženství špatnému nutno bojovati náboženstvím lepším,“ řekl na jeho pohřbu v roce 1929 Vojta Beneš.¹⁵⁾

Cílem tohoto článku není srovnání v čem se věroučné názory baptistů a T.G.Masaryka lišily či shodovaly. Byly zde zásadní rozdíly. Ale i v době presidentování T.G.Masaryka byli čeští baptisté vždy těmi, kdo se jeho názory vážně zabývali. Ředitel semináře čsl. baptistů Dr.Jindřich Procházka v roce 1927 napsal: „Novýčlověk zakládá své náboženství na zkušenosti, nikoliv nahodilé, nýbrž odborně regulované a sub specie aeternitatis. Masarykův život a myšlení ukazuje dál a výš, veda linii od Husa, Komenského a Chelčického – demokratickou linii – k ideálům Ježíšovým na úrovni přítomné a patrně příští kultury. Masaryk je filosofický teoretik náboženství moderního Čecha.“¹⁶⁾ Otevřený a vřelý vztah baptistů k presidentovi vyjádřil kazatel József Novotný slovy: „...v duchu mu ruku tiskneme za vše, co pro nás učinil, modlitebně na něho chceme i dále vzpomínat a přejeme mu z celého srdce mnoho požehnání...“ .¹⁷⁾

Již jsem zmínil, že Masarykovy a baptistické názory na postavení církví ve společnosti si byly blízké. Politické a společenské poměry po vzniku Československé republiky však nedovolily jejich realizaci. Důsledkem pak byla skutečnost, že po celou dobu tzv.1.republiky nedošlo k uspokojivému vyřešení právního postavení baptistických sborů ve státě, ač se o to obě strany několikrát snažily. Kupodivu není tato problematika vyřešena dodnes, ani současné znění zákona o církvích a náboženských společnostech neumožňuje uplatnění kongregačního zřízení tak, jak je to jinde obvyklé a nutí baptistické sbory, aby vytvářely hierarchickou organizační strukturu, ačkoliv je to neslučitelné s jejich eklesiologií.

Poznámky:

1. Novotný J: Masaryk a českoslovenští baptisté, in Českoslovenští evangelíci T.G.Masarykovi, Praha 1930, str.167-171
2. Posel pokoje, ročník 8, číslo 6, Král.Vinohrady 1900 str. 47
3. viz např. Hlasy ze Siona, ročník 19, číslo 21, Choceň 1879, str. 161-162; 166
4. Posel pokoje, ročník 13, číslo 11, Král.Vinohrady 1905, str.83-84
5. Novotný J: Masaryk a českoslovenští baptisté, in Českoslovenští evangelíci T.G.Masarykovi, Praha 1930, str.167-171
6. tamtéž
7. tamtéž
8. Novotný J: Ke spojení českých evagelíků; Česká reformace, ročník 2, číslo 6, Praha 1918
9. Masaryk T.G: Jan Hus, Praha 1925, str. 152 - 158

10. Pospíšil V., Smílek J., Vychopeň J: Kazatelé bratrské jednoty baptistů, Praha 2005, str.63-65
11. Hus, ročník 19, číslo 8; 9, Semtěš 1907, str. 122-123; 137-139)
12. Hus, ročník 41, číslo 4, Praha 1929,. str.59-60
13. Soubigou A: Tomáš Garrigue Masaryk, Praha-Litomyšl 2004, str.254
14. Klimek A:Velké dějiny zemí Koruny české XIII, Praha-Litomyšl 2000, str.552
15. Hus, ročník 41, číslo 4, Praha 1929. str.59-60
16. Procházka J: Základy náboženské výchovy, Praha 1927, str.81
17. Novotný J: Masaryk a českoslovenští baptisté, in Českoslovenští evangelíci T.G.Masarykovi str.167-171

Poznámka: Článek byl původně digitálně publikován na webu baptismus.estranky.cz.